

Інститут Кеннана
Київський проект

ВИБОРИ ВІДБУЛИСЯ! ЧИ ЗМІНИ ПОЧАЛИСЯ?

Семінар

Київ, 28 травня 2002 р.

ЗМІСТ

**Ярослав ПИЛИНСЬКИЙ, Київський проект Інституту Кеннана
Міжнародного центру підтримки науковців ім. Вудро Вільсона**

Данило ЯНЕВСЬКИЙ, Інститут політичного моделювання

Шановні колеги, наше сьогоднішнє зібрання не є типовим. Це не прес-конференція і не промови Мойсеїв до народу. Це, може, перша спроба запросити журналістів і фахівців у галузі високої політики і соціології і поговорити не про очевидні речі, які відбулися 31 березня цього року, а про тенденції, що нас оточують.

**Ірина БЕКЕШКІНА, Інститут соціології НАН України, Фонд
“Демократичні ініціативи”**

Саме після виборів, як водиться, починаються “розбори польотів”, які зазвичай циркулюють навколо досить вузького кола питань – хто переміг і чому, хто скільки місць матиме у парламенті, хто з ким блокуватиметься тощо. Проте, окрім цього політологічного підходу існує більш суттєвий погляд на вибори та їх результати - соціологічний. Річ у тім, що вибори є значною подією у житті суспільства не лише тому, що під час виборів відбувається вибір шляху країни принаймні на кілька років.

Сергій МАКЕЄВ, Інститут соціології НАН України

На мою думку, домінуючими у минулих виборах були суперечності. Пані Ірина каже, що виборець став більш раціональним, перебірливим, сприйнятливим до деяких політичних реалій. Це означає, що виборець чітко зрозумів, про що йдеться у виборчій кампанії. Якщо говорити певною мірою абстрактно, то там мають місце суперечності між раціональністю дій в інтересах конкретних груп на загальнодержавному рівні і ефективністю функціонування політичної і економічної системи в цілому.

Євген КОПОТЬКО, Донецький інформаційно-аналітичний центр

Я спинюся на особливостях виборчої кампанії саме в Донецькому регіоні. Багато було з цього приводу розмов і до виборів, і в період виборів, і після виборів. Почну з того, що прогнози, зроблені нами по Донецькому регіону в цілому справдилися, незважаючи на складну соціально-політичну ситуацію. Якби це було інакше, то, мабуть, мене б тут не було. Результати показали, що блок “За єдину Україну” переміг з великою перевагою саме в Донецькій області.

Володимир ФЕСЕНКО, Харківський національний університет

Першою і, на мою думку, основною особливістю минулих виборів було те, що провідну роль у них, а особливо в процесі політичного структурування Верховної Ради, відіграли два блоки. Подібного не було. На виборах 1998 року були блоки, але це були блоки з двох, максимум з трьох партій, і вирішальної ролі вони не грали. На цих виборах факт, що мав місце, був принципово важливим фактором. На мій погляд, ця тенденція досить важлива і показова з точки зору посилення політичного структурування в суспільстві.

Костянтин МАЛЕЄВ, Інститут філософії НАН України

У нас прийнято розглядати явище у певній ситуації. Водночас ми мало надаємо уваги процесу розвитку ситуації. Тому хочу звернути увагу на динаміку суспільних побудов принаймні з моменту президентських виборів. При всіх наріканнях, населення обрало Кучму як менше зло і підтримало його владу. За роки пройшли процеси, які змінили країну, в усякім разі з електорального погляду, досить радикально.

Юрій БАУМАН, Дослідницький центр "Імідж-контроль"

На початку 90-х неможливо було сказати, коли і як Україна трансформується до базового, мінімально-цивілізованого (умовно кажучи, "європейського") стану, з якого тільки і починається нормальний розвиток. Але хотілося сподіватись, що шлях цей буде коротким і оптимальним. Потім виявилось, що короткі та оптимальні шляхи – це для усіляких Естоній, а Україна, за внутрішньою морально-правовою незрілістю все більше грузне у багнюці історичних манівців.

Володимир ЗОЛОТАРЬОВ, "Телеграф"

Хочу почати з того, що цілком згоден з Юрієм Бауманом. Ми, нарешті, поховали такий феномен, як політтехнології. Звичайно, реінкарнації можуть бути, однак це вже буде щось зовсім інше. Я особисто дуже задоволений результатами. Мені довелося багато поїздити по країні. Був навіть у таких куточках, куди "нога людини не ступала". І я дуже радий з цього. Мене порадували люди. Їх цікавить, що треба робити і як робити. Лише один поцікавився грошима Лазаренка. У всіх інших нормальні людські інтереси.

Олексій ГАРАНЬ, Національний університет "Києво-Могилянська Академія"

Провал на виборах провладних "Жінок за майбутнє", "зелених" (меншою мірою "Команди озимого покоління") став сенсацією. Ставка на політтехнології себе не виправдала. СДПУ(о) зайняла останнє місце серед партій, що подолали бар'єр. Натомість соціалісти і БЮТ, попри відрізаність від засобів масової інформації, впевнено подолали бар'єр із запасом майже у 3%. Соціологічні опитування показували, що ці структури балансують на межі.

Антон ФИНЬКО, Київський центр конфліктології і політики.

Вельмишановні колеги, прослухавши попередніх ораторів, прийшов до висновку, що вони, по-перше, люблять революцію, на яку, як вони вважають, вагітна Україна, або не полюбляють російські політтехнології. Я не належу до тих людей, які полюбляють революцію, але погоджуюся з попередніми ораторами стосовно того, що вибори довели невдоволення значної частини суспільства існуючим станом у державі, через що виборці проголосували за помірковану або пряму опозицію.

Володимир ПАНІОТТО, Київський міжнародний інститут соціології

Передусім слід відрізнити прогноз результатів виборів від прогнозу, а, краще сказати, оцінки рейтингів партій на період опитування. Більшість соціологічних фірм, що брали участь у дослідженнях під час виборів, не робили прогнозів результатів виборів до останньої неділі березня, коли публікація даних соціологічних опитувань була вже заборонена. Тому прогнози результатів виборів були розміщені останнього тижня перед виборами на сайтах соціологічних фірм та в Інтернет-виданнях.

Людмила ХАЗАН, Телеканал СТБ

Складається враження, що при тому розмаїтті партій, які у нас є, все-таки якоїсь партії не вистачає. Враження таке склалося тому що, власне, немає чіткості у визначенні завдань на найближчі чотири роки. Як розвиватимуться події?

Ярослав ПИЛИНСЬКИЙ,
Київський проект Інституту Кеннана Міжнародного центру
підтримки науковців ім. Вудро Вільсона

Пані та панове, я – Пилинський Ярослав, директор Київського представництва Інституту Кеннана. Довідатися більше про нашу установу ви можете з брошур, представлених тут. Вони містять коротку характеристику нашої діяльності. Уже протягом трьох років ми проводимо семінари, присвячені різним актуальним питанням сучасної української політики, економіки, життя нашого міста. Був би дуже радий, якби ви ознайомилися з матеріалами цих семінарів. Попередній семінар ми проводили в лютому з іншим партнером на близьку до нинішньої тему. Зокрема на ньому обговорювалися проблеми виборчого процесу, політичні уподобання громадян напередодні виборів, прогнозувалися й результати. Наскільки справдилися вони, ви довідаєтеся з брошури, яка вийшла за два тижні до виборів. Зараз спільно з Інститутом політичного моделювання уже в зовсім іншій ситуації ми робимо спробу спрогнозувати подальший перебіг процесів, які матимуть місце в політичному житті. Отже, ми запросили вас на круглий стіл, де зібralися провідні українські вчені, політологи, соціологи, журналісти, які обговорюватимуть ці питання. Ми вирішили побудувати наше зібрання у формі вільної бесіди. Першим надамо слово присутнім тут експертам, а потім шляхом дискусії, вільного обміну думками з журналістами спробуємо спрогнозувати, що чекає нас в Україні найближчим часом. Оскільки, сподіваюся, тут зібralися люди не байдужі до долі як нашої держави, так і самих себе. Дякую, і передаю для продовження нашої розмови слово шановному Данилу Яневському, директору Інституту політичного моделювання.

Данило ЯНЕВСЬКИЙ,
Інститут політичного моделювання

Дякую. Шановні колеги, наше сьогоднішнє зібрання не є типовим. Це не прес-конференція і не промови мойсеїв до народу. Це, може, перша спроба запросити журналістів і фахівців у галузі високої політики і соціології і поговорити не про очевидні речі, які відбулися 31 березня цього року, а про тенденції, що нас оточують. Декілька днів тому мої колеги знайшли статтю Олексія Попова в “Телеграфі”. Він висловив думку, що блоки “За єдину Україну” і “Наша Україна” – це блоки сільського електорату. Отже, є блоки міського електорату, чи політичні сили, які вони представляють. Чому ж вони не вийшли на парламентські вибори? Що, власне, відбулося в українському суспільстві 31 березня? І який вплив ця подія матиме на подальший розвиток нашого суспільства? Тож запрошую фахівців до дискусії, до обміну думками. Адже саме вони, ті, хто прискіпливо аналізує те, що відбувається, найкраще можуть передбачити розподіл сил і перебіг подій. До обговорення запрошую журналістів, бо ж вони добре обізнані з деталями, знають учасників подій. Їхнє гостре око і вправне слово часто справляють відчутний вплив на суспільство.

Першою прошу до слова Ірину Бекешкіну, яка представляє Фонд “Демократичні ініціативи”.

*Ірина БЕКЕШКІНА,
Інститут соціології НАН України, Фонд “Демократичні
ініціативи”*

Вибори 2002 як індикатор суспільних змін

Звичайно, складати прогнози – справа складна і не дуже вдячна. Оцінки фахівців – соціологів і політологів ситуації після виборів уже оприлюднені.

Що стосується висловленої щойно думки про те, що “Наша Україна” – це партія сільського електорату. Це не зовсім так, оскільки сільського електорату в нас все ж меншість, десь третина. Якщо взяти відсоток тих, хто голосував за “Нашу Україну” і за комуністів, то справді по селах найбільше голосували саме за них, тобто певною мірою з висловленою думкою можна погодитися. З чим це пов’язано? Це пов’язано насамперед з тим, що село взагалі набагато менше обізнане і тому поляризоване. Знають або комуністів, або тих, хто проти комуністів. До речі, на Донбасі, там, де в селах голосували не за комуністів, то голосували за “За єдУ”. Тобто це наслідок просто низької обізнаності сільського електорату. Тим більше, що багато людей до такого загальнонаціонального джерела інформації як телебачення доступу не мало. Отже, вони не мали можливості дізнатися що є ще хтось. Якщо взяти міський електорат, то він справді дуже розмитий між багатьма політичними силами, і чим місто більше, тим різноманітнішим було голосування. Ми незабаром будемо видавати матеріали стосовно підсумків виборів. Вони дають досить повну картину, хто за кого і де голосував.

Далі хочу спробувати поміркувати про майбутні наслідки нинішніх виборів: що вони показали і що впливає з соціологічних опитувань.

Саме після виборів, як водиться, починаються “розбори польотів”, які зазвичай циркулюють навколо досить вузького кола питань – хто переміг і чому, хто скільки місць матиме у парламенті, хто з ким блокуватиметься тощо. Проте, окрім цього політологічного підходу існує більш суттєвий погляд на вибори та їх результати – соціологічний. Річ у тім, що вибори є значною подією у житті суспільства не лише тому, що під час виборів відбувається вибір шляху країни принаймні на кілька років. А й тому, що у цей час настає своєрідний “момент істини”: вибори добре “висвічують”, що являє собою суспільство на даному етапі свого розвитку, як воно змінилося за кілька років, що минули від попередніх виборів, нарешті, які перспективи розвитку можливі з урахуванням нинішнього стану суспільства та результатів виборів.

Отже, які висновки про сучасний стан суспільства можна зробити, якщо виходити з результатів виборів? Користуючись мовою цифр, можна зазначити, що:

1. Результати виборів засвідчують, що суспільство значно зсунулося з лівого полюсу політичних симпатій праворуч, а “ліві” ідеї та політичні сили мають значно менше симпатиків. У порівнянні з минулими виборами Комуністична партія отримала значно менше голосів, і її фракція у

новообраній Верховній Раді майже удвічі менша, ніж у минулому складі. До речі, цю тенденцію засвідчують і дані соціологічних опитувань. В питальнику є стандартне моніторингове запитання: Які політичні течії ви підтримуєте? То там, де стабільно на рівні 15 відсотків підтримували комуністів, нині підтримали соціал-демократів! Найбільших втрат Комуністична партія зазнала серед молодого електорату. За даними опитувань “exit-poll” (опитування на виході з виборчих дільниць), що були організовані Фондом “Демократичні ініціативи” у день виборів до Верховної Ради 1998 та 2002 року, якщо на минулих виборах 1998 року за Комуністичну партію голосувало 14.3% молодих виборців у віці до 30 років, то на цих виборах – лише 8.8%. Але й у інших вікових категорія втрати КПУ теж відчутні: серед електорату середнього віку (30-54 роки) у 1998 році за КПУ голосувало 23.4% виборців, а у 2002 – 17.7% і навіть серед найстарших виборців старше 55 років відсоток дещо зменшився – від 37.8% до 34.6%. Зменшення відсотків Комуністичної партії та явна тенденція до дальшого зменшення на наступних виборах (пов’язана з віковою локалізацією цієї підтримки) мають не лише безпосередні, а й віддалені наслідки: владі все більш важко стане розігравати карту “комуністичної загрози”, аби просувати до влади “менше зло”.

2. Результати виборів виявилися вельми несподіваними як для суб’єктів виборчого процесу, так і для журналістів й аналітиків (включаючи соціологів). Наприклад, з опитаних 52 журналістів результати виборів правильно спрогнозували тільки двоє (цікаво, що обидва – не кияни), так само не справилися і прогнози політиків. А послідовність партій-переможців взагалі не вгадав ніхто. “Пролетіли” повз Верховну Раду усі так звані “технологічні” проекти – “Жінки за майбутнє”, “Команда Осимого покоління”, а також ті, хто у виборчій кампанії покладався на телерекламу, як то Партія Зелених України та “Яблуко”. Напередодні виборів ми проводили опитування населення і провідних журналістів щодо вирішальних факторів успіху виборчої кампанії. Думки журналістів і виборців кардинально розійшлися: журналісти вважали, що найголовніше – це гроші, доступ до ЗМІ і адміністративний ресурс, а громадяни хотіли знати програму і лідерів. Чесно кажучи, ми дещо скептично поставилися до думки населення. Але результати засвідчили відсутність прямого зв’язку між коштами, вкладеними у виборчу кампанію, доступом до ЗМІ та підтримкою партії чи блоку на виборах. Український виборець довів свою здатність до самостійного вибору, він вже не ведеться на красиві рекламні картинки (як це було з “Зеленими” на минулих виборах 1998 року), а віддає перевагу тим партіям та блокам, де він хоч щось знає про ідеї та пропозиції або принаймні довіряє їх лідерам. Себто український виборець став більш раціональним та розсудливим.

3. Попри стереотипні уявлення про пануючу у суспільстві апатію, байдужість населення до політичного життя, виборча кампанія засвідчила, що суспільство було зацікавлене в отриманні інформації щодо виборів та кандидатів, зокрема, значна кількість телеглядачів стежили за теледебатами. За даними післявиборчого опитування, проведеного Фондом “Демократичні ініціативи” та фірмою СОЦІС, 19% населення постійно дивилися теледебати, ще 37% – час від часу. Серед мотивів участі у виборах головним було усвідомлення свого громадського об’язку (на це вказали 48% опитаних). Показово, що цей мотив участі у голосуванні виявився основним і для

наймолодшої генерації виборців, тоді як на минулих парламентських виборах 1998 року головним мотивом, що спонукав молодь піти на виборчі дільниці було те, "щоб моїм голосом не скористався хтось інший".

4. Вибори ясно засвідчили, що суспільство прагне перемін. Позитивним є те, що серед учасників виборчих перегонів, нарешті, з'явилася політична сила, яка позиціонувалася як "партія влади". Це дозволило чітко визначити рівень підтримки влади у суспільстві – 11.5%. Отже, очевидно, що існуючий політичний режим не влаштовує більшість у суспільстві. У вже згаданому післявиборчому опитуванні 40% опитаних відповіли, що партія чи блок, за які вони проголосували, повинні добиватися дострокової відставки Президента Леоніда Кучми (не згодилися з цим вполовину менше – 23%, ще 38% своєї думки не визначили).

Ситуація, що складається після виборів у Верховній Раді, також засвідчує кончу необхідність ухвалення нового Закону про вибори до Верховної Ради на пропорційній основі, інакше політичне волевиявлення населення завжди буде знехтуване.

Як і після виборів 1998 року, партія влади (тоді це була НДП) має фракцію, набагато більшу і набагато впливовішу, ніж це випливає з результатів виборів. Мотиви, що спонукають мажоритарників ставати членами фракції влади – не лише адміністративний тиск, залякування чи відвертий підкуп. Річ у тім, що мотиви голосування за мажоритарних кандидатів відрізняються від мотивації партійного голосування. В округах голосують за тих кандидатів, які здатні вирішити цілком конкретні проблеми окремого округу, а, отже, мають або самі належати до виконавчої влади або користуватися її підтримкою. Тому й виходить, що політична сила, що мала 11.5% підтримки на виборах, має найбільшу фракцію у парламенті.

В результаті виборів утворилася така конфігурація політичних сил, яка унеможлиблює існування стабільної політичної більшості у Верховній Раді. Це випливає не лише із тих складних політичних розкладів, пов'язаних з наступними президентськими виборами та особистими стосунками провідних політичних лідерів, а й орієнтацій пересічних виборців, що проголосували за партії та блоки, що увійшли до складу Верховної Ради, що їх інтереси вони й мають виражати.

Річ у тім, що в українському суспільстві існує принаймні три основних лінії розмежування суспільних позицій: між прихильниками і противниками ринкових реформ; між прихильниками прозахідної та проросійської зовнішньополітичної орієнтації; між прихильниками та противниками нинішнього політичного режиму. Як розподіляються ці орієнтації між виборцями, що підтримали на виборах ті партії та блоки, що увійшли до Верховної Ради, з'ясовувалося під час післявиборчого опитування, проведеного Фондом "Демократичні ініціативи" та фірмою СОЦІС.

Виявилось, що якби політичні сили у парламенті блокувалися за принципом спорідненості свого електорату, то за кожним із вказаних параметрів, утворювалася б щоразу інша конфігурація більшості.

За ставленням до ринкових перетворень їх прихильниками є виборці блоку "Наша Україна" (35% підтримують швидкі, радикальні ринкові реформи і ще 36% - поступові), блоку Юлії Тимошенко (відповідно, 37% і ще 50%), СДПУ(о) (32% і 42%), блоку "За єдину Україну!" (20% і 44%). За цим параметром у

меншості залишається лише Комуністична партія: більшість її прихильників – 64% - вважають, що потрібні не ринкові перетворення, а повернення до централізованої державної економіки. Щодо виборців Соціалістичної партії, то їх позиція ділиться майже навпіл: 38% підтримують ринкові перетворення (13% - швидкі і 35% - поступові), а майже 33% виступають за повернення до централізованої економіки.

За зовнішньополітичними орієнтаціями однією з ліній поділу у всіх соціологічних опитуваннях є ставлення респондентів до приєднання України до союзу Росії та Білорусі. І за цим поділом у меншості виявилися б блок Віктора Ющенка “Наша Україна” та блок Юлії Тимошенко. За такий союз виступають ті, хто проголосував насамперед за Комуністичну партію (91% - за і лише 3% - проти), Соціалістичну партію (відповідно, 61% і 23%), блок “За єдину Україну!” (63% і 25%). Проти цієї ідеї виборці блоку Ющенка “Наша Україна” (проти – 56%, за – 30%) та блоку Юлії Тимошенко (проти – 52%, за – 31%). Позиції прихильників СДПУ(о) поділилися майже навпіл: за ідею такого союзу висловилися 36%, проти – 34%.

До ідеї дострокової відставки Президента Леоніда Кучми прихильно ставляться виборці більшості політичних партій та блоків, представлених у Верховній Раді. Найбільш радикально її підтримують насамперед виборці Соціалістичної партії України (підтримують – 84%, ні – 3%) та блоку Юлії Тимошенко (відповідно, 75% та 6%). Явно переважає ця ідея також серед тих, хто проголосував за Комуністичну партію України (57% - за і 21% - проти) та “Нашу Україну” (відповідно, 50% і 25%). Логічно, що не підтримують дострокової відставки діючого Президента прихильники блоку “За єдину Україну!” (51% - проти дострокової відставки, 24% - за). А позиції виборців СДПУ(о) знов поділилися навпіл: 36% підтримують відставку, 34% - ні.

Таким чином, вибори до Верховної Ради, що відбулися 31 березня 2002 року, не вирішили проблеми політичного визначення України. І хоча за найбільш актуальними для українського виборця проблемами економічного характеру існує ідеологічна більшість, інші параметри розділу можуть виявитися значно більш впливовими, що не дає сподівань на плідну роботу новообраного законодавчого органу. Дякую за увагу.

Данило Яневський

Бачите, шановні колеги, маємо принаймні три, як на мою думку, цікаві проблеми. Однак ніхто не може відповісти на основне запитання: чому люди проголосували за те, що називається “партією влади”?

Сергій МАКЄЄВ, Інститут соціології НАН України

Завдання фахівців сьогодні полягає в тому, щоб усвідомити і проаналізувати, що відбулося 31 березня. Зрозуміти це допоможуть найближчі події у Верховній Раді. Я маю на увазі обрання голови.

На мою думку, домінуючими у минулих виборах були суперечності. Пані Ірина каже, що виборець став більш раціональним, перебірливим,

сприйнятливішим до деяких політичних реалій. Це означає, що виборець чітко зрозумів, про що йдеться у виборчій кампанії. Якщо говорити певною мірою абстрактно, то там мають місце суперечності між раціональністю дій в інтересах конкретних груп на загальнодержавному рівні і ефективністю функціонування політичної і економічної системи в цілому. Було цілком очевидно, що окремі групи виграють, і що вся система функціонує, м'яко кажучи, незадовільно. Оце все, на мій погляд, і визначило увесь політичний порядок денний. Тим часом політичні партії і блоки у своїх програмах, гаслах і зверненнях до виборців цю основну проблему не врахували. Наслідком стало те, що політичні партії і блоки опинилися з одного боку, виборці – з другого. Мало хто з політичних партій говорив про необхідність перемін взагалі і зокрема про те, що вони мають відбуватися у тих часових межах, яких хотіли виборці, які вони розуміли. Скажімо, “зелені” зовсім проігнорували виборців. А дехто, хто нібито дуже прагнув перемін - це стосується, наприклад, “Озимого покоління” і “Яблука”, деяких інших партій - не змогли чи не схотіли це своє бажання сформулювати таким чином, щоб їх сприйняв і прийняв виборець. Що відбувається далі? Нинішня ситуація у Верховній Раді, розташування сил у Парламенті виглядають як спроба ревізії виборів за пропорційною системою. Я не кажу, погано це чи добре. Я говорю про те, що нині суцзя політична система не готова розв'язати ситуацію задовільно. Нормально було б для наших еліт саморозпуститися. Але цього не буде. Що ж, будемо спостерігати, чи зможуть вони знайти ті політичні механізми, які дозволять їм виходити із складних колізій.

Євген КОПОТЬКО,
Донецький інформаційно-аналітичний центр

Я спинюся на особливостях виборчої кампанії саме в Донецькому регіоні. Багато було з цього приводу розмов і до виборів, і в період виборів, і після виборів. Почну з того, що прогнози, зроблені нами по Донецькому регіону в цілому справдилися, незважаючи на складну соціально-політичну ситуацію. Якби це було інакше, то, мабуть, мене б тут не було. Результати показали, що блок “За єдину Україну” переміг з великою перевагою саме в Донецькій області. Можна сказати, що перемогли дві політичні сили - понад 35 відсотків по Донецькій області були представниками блоку “За єдУ” і 30 – комуністи. Тенденція до зниження їхнього впливу в цілому намітилася, але серйозного фіаско вони не зазнали. Ми намагалися прогнозувати активну фазу виборчої кампанії. Картина динамічно змінювалася, хоча “розкручування” блоку “За єдУ”, на наш погляд, відбувалося досить важко. Ну, знаєте, як важкий танк набирає оберти, а потім рухається з великою швидкістю. Ми простежували ситуацію з блоком “Наша Україна”, що переміг переважно в Західних областях України. На початку виборчої кампанії блок Віктора Ющенка більше 3,5 – 4 відсотків не набирив.

Які ж особливості перемоги блоку “За єдУ”? На мою думку, голосували швидше не за партію влади, а за інтереси регіонів. Цьому підпорядковувались інформаційні можливості, ідеологічні та інші ресурси. Пов'язано все було з тим, яку роль в нашому регіоні відіграє “Партія регіонів”, яка займає досить

міцні позиції і входить у блок “За єДУ”. Якщо говорити про блок “Наша Україна”, який теж переміг, то слід зазначити, що завдяки масованій інформації Віктор Андрійович Ющенко здобув немало прихильників на сході України, зокрема і серед жителів Донецької області. Блок “За єДУ” одержав так багато голосів ще й тому, що у його складі були і залишаються представники і лідери політичної і бізнес-еліти, відомі не лише в області, а й в усій Україні. Вони і скористалися своїм авторитетом і позиціями. Крім того, скрізь був присутній адмінресурс, і він активно працював і використовувався практично скрізь. Зокрема він ефективно працював у Донецьку. Але, я ще раз наголошую, це був захист інтересів регіону. Після виборів почали говорити, що Донбас пропрезидентський, або ще щось. Та після виборів стало зрозуміло і з’явилися аргументи на користь того, що все-таки Донбас вперше робить спроби позиціонувати себе на політичній арені як самостійна політична сила.

На додачу можу сказати, що о 8 вечора 31 березня блок “За єДУ” уже мав 30 відсотків. Особисто я працював з представниками “Нашої України”, “Яблука”. Ми намагалися давати об’єктивну інформацію. А вже які приймалися управлінські рішення, то інше питання.

Володимир ФЕСЕНКО,
Харківський національний університет

Першою і, на мою думку, основною особливістю минулих виборів було те, що провідну роль у них, а особливо в процесі політичного структурування Верховної Ради, відіграли два блоки. Подібного не було. На виборах 1998 року були блоки, але це були блоки з двох, максимум з трьох партій, і вирішальної ролі вони не грали. На цих виборах факт, що мав місце, був принципово важливим фактором. На мій погляд, ця тенденція досить важлива і показова з точки зору посилення політичного структурування в суспільстві. Посилена і певна трансформація в політичній структурі і в політичній конфігурації українського суспільства. Мені видається, що ситуація, яка склалася на виборах 2002 року певною мірою повториться і на президентських виборах. А ось на виборах 2006 року ми зустрінемося із зовсім іншою конфігурацією. Чому? Я про це скажу пізніше.

Інша особливість нинішніх виборів, на мій погляд, теж важлива, проте на неї чомусь не звертають уваги. Справа в тому, що на цих виборах цілий ряд впливових провідних і далеко не завжди відомих бізнес груп застосували досить специфічну тактику. Точніше, навіть стратегію. Вони, скажемо так, розкладали свої політичні яйця в різні кошики, тобто одночасно ставили на кілька політичних проектів. Таких прикладів багато. Дехто, хто підтримував “За єДУ”, водночас фінансували інші проекти, в тому числі і “Нашу Україну”. Ось один із парадоксів: “Нашій Україні” було створено імідж антиросійської сили, водночас бізнес групи, що співробітничать з Росією і представляють тут її інтереси, підтримували “Нашу Україну”.

Деякі великі бізнесмени від політики і політики від бізнесу зазнали фіаско. Імена декого відомі. Найбільше постраждав Василь Хмельницький, який намагався провести три політичні бізнес-проекти до Верховної Ради. Проте жоден, на жаль, не досяг успіху. Менше відомо, хоча на початку кампанії

були про це розмови, про таку саму тактику Вадима Рабиновича. Це принцип такого собі політичного акціонування, вкладання певних коштів і всовування своїх людей у списки різних партій і блоків.

Третя особливість, про яку частково говорила Ірина, - провал неполітичних проектів. На мій погляд, це пов'язано з двома серйозними обставинами. Перша полягає в тому, що неполітичні проекти потрапили у несприятливу ситуацію. Справа в тім, що на завершальному етапі виборчої кампанії була створена практично з подачі і під керівництвом "За єДУ" при підтримці СДПУ(о) ситуація надмірної політизації. Фактично виборець мав обирати "за" чи "проти" президента, "за" чи "проти" Ющенка. Вибір був персоналізований. Була створена ситуація фактично президентських передвиборів, і неполітичні проекти у такій ситуації провалилися. Вони потрапили у політичну яму. Вони виявилися без своїх виборців, їх підвела нестійкість і аморфність їхнього електорату. Про цей феномен Ірина говорила. "Жінки за майбутнє" стабільно до середини березня мали 5 - 7 відсотків. Потім різкий провал. Подібна ситуація була і у "зелених". Нестійкість, нестабільність електорату і політизація на фінальному етапі. Ще один важливий момент. Ряд політичних проектів ставили на зміну поколінь. Вийшов своєрідний фальшстарт. Однак це не означає, що на неполітичних проектах слід ставити хрест. Думаю, що фактор зміни поколінь свою роль ще відіграє на виборах 2006 року.

Пару слів про проблему соціології і соціологів. Це одна з відмітних характеристик нинішньої виборчої кампанії. Вперше спроба дискредитувати їх була зроблена у 1998 році. Нині, якщо хочете, в хід пішли брудні політтехнології, спрямовані на дискредитацію опитування суспільної думки і практично на її фальсифікацію. У ході цих виборів вияскравилися проблеми нашої соціологічної науки. Та сьогодні мова не про це. А про те, що вибори 1998 року і вибори 2002 року показали, що найслабше місце нашої соціології в опитуванні суспільної думки - це зондування ситуації в сільській місцевості. Тут говорилося про "Нашу Україну" як про сільську партію. Це лише частково так. Найбільш сільська партія в Україні - соціалісти. Частина сільського електорату голосує за комуністів. Проте процентне визначення одержуємо завжди з похибками.

І останнє. Зміна поколінь у політичній еліті є. Зміна поколінь відбувається і в електорату. Нині приблизно кожний п'ятий виборець був у віці до 30-ти років. На виборах 2006 таким буде кожен четвертий. За чотири роки електорат оновиться на 18 відсотків. Відповідно зміститься і центр політичного поділу. Все це проявиться на президентських виборах, а ще більше на виборах 2006 року. Як змінюватимуться конфігурації, сказати важко. Зміни відбудуться після президентських виборів. Невідомо, яка буде доля табору Віктора Ющенка. На таку далеку перспективу нелегко прогнозувати.

Костянтин Малєєв

Що ви маєте на увазі, говорячи про "неполітичний проект" на виборах?

Володимир Фесенко

Неполітичний, на мою думку, це проект, який свідомо уникає політичної риторики й ідеології. Таким у 1998 році були “зелені”, цього року – “Жінки за майбутнє”. Точніше, мабуть, буде сказати – неідеологічний проект.

Костянтин МАЛЕЄВ, Інститут філософії НАН України

У нас прийнято розглядати явище у певній ситуації. Водночас ми мало надаємо уваги процесу розвитку ситуації. Тому хочу звернути увагу на динаміку суспільних побудов принаймні з моменту президентських виборів. При всіх наріканнях, населення обрало Кучму як менше зло і підтримало його владу. За роки пройшли процеси, які змінили країну, в усякім разі з електорального погляду, досить радикально. Кілька етапів динаміки цього процесу можна назвати: касетний скандал, відставка уряду Віктора Ющенка, нинішні вибори. Ми могли спостерігати, що під час касетного скандалу і наметового містечка народ в цілому нейтрально негативно ставився до обох сторін конфлікту. У процесі відставки уряду Ющенка стався певний вибух на його підтримку, і негативізм до влади зріс, принаймні в центральній і західній Україні. А за рік, що минув, настрої ці реалізувалися в тому, що на західній Україні і частково в центральній частина прибічників Ющенка перекочували і голосували за Юлію Тимошенко. Вона продовжує радикалізувати цю ситуацію. Цей процес необхідно постійно соціологічно відстежувати. Якщо тепер щось стане на заваді участі Ющенка у президентських виборах, то, мабуть, президентом стане Тимошенко. Не можу погодитись, що зміна поколінь механічно веде до зміни політичної парадигми. Життя змінюється значно швидше ніж змінюються покоління. Радикальні зміни, які ми спостерігали упродовж двох років, показують, що за 4 – 6 років подібні зміни можуть відбуватися залежно від того, як змінюватиметься життя. І справа не в тому, кого буде більше – тридцятирічних чи сорокарічних – люди бачать своє життя, виходячи із сьогодення, виходячи з того, молоді вони, чи літні. Ще одна нова ознака нашого життя: вибори показали, що протистояннями керує нинішня влада і щось, що іде за нею. Я б це назвав новою опозицією. Комуністи вже не мають тієї ваги, що раніше. На виборах 1998 року люди не знали, з кого вибирати: всі одним миром мазані, мовляв. Зараз більшість знали, чого вони хочуть. Це важливий фактор нашого буття, і показовий. Багато говорилося про надмір партій, що хтось незареєстрований у Міністерстві юстиції. У США ніби існує двопартійна система при тому, що там якихось 300 партій. Але 298 і партіями не вважають - всі говорять про двопартійну систему. Справжня партія має відігравати в суспільстві якусь певну функцію. У наших умовах партіями є “Наша Україна” і “За єду”. Важливу роль тут відіграє і особистість лідера, який є виразником ідеології, принципів партії. Обрання голови Верховної Ради – теж не простий процес, бо за кожною особою багато хто стоїть. Хто переможе, покаже життя.

Юрій БАУМАН,
Дослідницький центр "Імідж-контроль"

На початку 90-х неможливо було сказати, коли і як Україна трансформується до базового, мінімально-цивілізованого (умовно кажучи, "європейського") стану, з якого тільки і починається нормальний розвиток. Але хотілося сподіватись, що шлях цей буде коротким і оптимальним. Потім виявилось, що короткі та оптимальні шляхи – це для усіляких Естоній, а Україна, за внутрішньою морально-правовою незрілістю все більше грузне у багнюці історичних манівців. Однак, завжди було зрозуміло, що рано чи пізно Україна стане цивілізованою (тобто правовою, демократичною, ринковою, соціальною тощо) країною, як хвиля за хвилею протягом ХХ ст. ставали такими країнами держави Центральної, Південної та Східної Європи, і не тільки Європи. У цьому "рано чи пізно" і полягає основна інтрига: для історії воно, може, і байдуже, станеться це через 5 років чи через 35, якою ціною і у яких формах, яку історичну траєкторію обере Україна у своєму русі із точки А у точку Б. Але нам усім дуже небайдуже.

У 1999-2000 рр. історичний маятник хитнувся до траєкторії "довго (протягом життя покоління) і противно". Коментуючи цей факт, ми не помітили, що, досягши небезпечно близької до крайніх значень області, маятник почав задумливо прискорюватись у зворотній бік. Товариш В.І.Ленін – а він у політиці розбирався – учить, що маси вчать лише на власному досвіді. Навчання було швидшим і глибшим, ніж на це очікував будь-хто. Вибори є революцією, бо саме вони (про що говорила Ірина Бекешкіна) проявили та оформили глибинні суспільні зсуви у вельми певну історичну траєкторію України. Вибір, з великою ймовірністю, зроблений, і вибір далеко не найгірший. Поворот у цивілізацію починається зараз, хоча ніхто нам цього не гарантував.

Найголовніший чинник тут – напрочуд осмислена електоральна поведінка громадян. Незважаючи на монополізацію медіа і мобілізацію величезних фінансових, матеріальних, адміністративних та технологічних ресурсів, обманути виборця не вдалося. Виборець не повірив, що неіснуючі партії існують, що можливі спектаклі без акторів, що влада не має відношення до реалій у країні, що "зелені" – зелені, що "Нова Генерація" – нова, що "Яблуко" – опозиція, а Ющенко – не опозиція. Виборець, як відзначив К.Макеєв, робив вибір лише між реальними ідеологічними силами.

Концепція демократії, як відомо, виходить із неочевидного припущення, що більшість людей є істотами розумними, здатними на осмислені дії в своїх інтересах. Іншими словами, лише демократія передбачає ставлення до людей як до дорослих, здатних подужати тягар свободи і відповідальності. Без цього демократичний лад неможливий, проте за наявності цього – невідворотний. Особливо актуально це у нас, де зміни відбуваються не тому, що хтось не дає, а тому, що самі нездатні. Зате якщо ситуація дозріває, вона реалізується майже автоматично. Більшість громадян України не хоче теперішньої влади і політичного режиму. Але не лише "низи" не хочуть. "Верхам", точніше, власникам аж до олігархів, теж набридла залежність від адміністрації, яка у будь-який момент може власності позбавити. Втілення очікувань більшості щодо революційних, хоч і поступово, легально та мирно здійснюваних

перетворень, у конкретні політико-правові форми та зміни – справа техніки часу.

Як відзначив Костянтин Малесєв, інтегральною основою такого вибору є потреба у відповідальній владі і у силі завтрашнього дня, здатний реалізувати таку перспективу. Вельми стабілізуючою і тому втішною обставиною є те, що такий інтегральний вибір і пов'язані з ним очікування щодо змін політичного ладу знаходять свій відгук і оформлення у практиці та ініціативах політичних суб'єктів (пропозиції “Нашої України” щодо міжфракційного договору). Вибори-2002 є революцією і у буквальному розумінні: вони вирішили питання про владу (хай і не так форсовано і остаточно, як ми рекомендували влітку 2001 р.). З початком роботи Верховної Ради нового скликання сили, що прагнуть авторитарного устрою, майже остаточно загубили свою останню надію – шанс на державний переворот. Тобто, гра з високою імовірністю зроблена і тут: щоб просто поборотись з В.Ющенком за президентську посаду, тобто потрапити з ним до другого туру, бажаючий має отримати у першому турі більше від кандидата КПУ, тобто більше 19-20%, що є метою, досягнення якої, з електорально-соціологічної точки зору, вельми і вельми проблематичне. В означеній ситуації спроби силового запобігання закономірному перебігові означеного суспільно-політичного процесу з боку сил, зацікавлених у збереженні статус-кво, призведе до кризового втілення його в життя у не передбачуваних формах у межах широкого спектру силових же сценаріїв з не прогнозованими для усіх учасників та не учасників наслідками.

Нарешті, вибори-2002 обіцяють і новий етап інституалізації державності України. Відстрочене на десятиліття вирішення завдань недозрілої на українському ґрунті перебудови, її друге видання, “ремейк” в зовсім інших історичних умовах з високою ймовірністю може призвести і уже призводить до інституалізації принципової відмінності шляху і механізму розвитку України щодо типологічно подібних, стадіально однотипних з нею суспільств Росії, Білорусі та Молдови. У наших сусідів більшість населення владу підтримує, а консолідаторами, стабілізаторами і рятівниками виступають зовсім інші, у порівнянні з Україною, особи, сили та механізми. Це остаточно зробить незалежне державне існування України доконаним фактом. Більше того, можлива певна надія на те, що тутешній варіант розвитку буде у підсумку не лише іншим, але і оптимальнішим. Зворотною стороною медалі для України є майже неминучі міжрегіональні напруження, пов'язані з територіальною різницею у темпах, формах та суб'єктах трансформаційних процесів.

Чим публічніша чи легальніша політика, тобто чим більше вирішує у ній виборець і вибори, тим більша роль соціології. Роль ця на виборах була вельми значною, уже – неодмінною, і будемо сподіватися, зростатиме і далі. Особливо доречним і успішним був екзит-пол (точніше – екзит-поли), що став справжнім соціологічним бенефісом. Однак, з точки зору політики та політтехнології, стан нашої соціології є малозадовільним: більш-менш точно знімаються лише рейтинги тут і тепер, з прогнозами навіть на глибину 2-3-х тижнів виникають серйозні проблеми. Це все одно, щоб медицина зводилась до вимірювання температури і тиску без жодних спроб сформулювати і перевірити діагноз хвороби, не кажучи вже про призначення ліків. Отже, температура сьогодні така, а учора була сяка, розбирайтесь, чим хворієте, і лікуйтесь, як зможете. Практичне зведення соціології до фельдшерського ремесла, зняття рейтингу

породжує у політичних суб'єктів нехорошу для соціологічних центрів тенденцію вирішувати це начебто суто технічне, начебто не дуже складне завдання своїми силами. Особливо тривожить, що усі собою задоволені. Спостерігаємо самозаспокоювальні розмови про те, що всі помилились, і навіть французи помиляються, отже, все нормально. Практично відсутня теоретична політична соціологія (певний виняток тут становлять підходи В.Хмелька), відповідно, немає ні теоретичних дискусій, ні взаємозв'язку емпіричних та теоретичних досліджень. А про професійне обговорення питань методики не може йти і мови: саморекламне самосхвалення унеможливує їх у принципі, коли все ідеально, нічого і вдосконалювати. Звернемося до матеріалів попереднього семінару Київського проекту Інституту Кеннана (5 лютого 2002 р., "Україна після парламентських виборів: погляд напередодні"), цінного своїм виходом друком до виборів, а також до 24 випуску Демініціативівського "Політичного портрету України". Що ми бачимо? Непроходження "Жінок за майбутнє" прогнозував лише КМІС, проходження БЮТ та СПУ – лише наш центр, причому спроба постановки питання про систематичне зниження рейтингу подібних партій при стандартній вибірці і гіпотеза щодо причин такого явища замість обговорення викликала звинувачення у некваліфікованості. Після обнародування результатів наймасовішого опитування – виборів – розповідають, що рейтинги БЮТ і особливо СПУ вирости втричі протягом двох передвиборних тижнів, так що помилки все одно не було. Нікого не хвилює і те, що рейтинги КПУ занижені на 5 – 8%, і це, як і з соціалістами, у третій раз після 98 та 99 років, і похибка теж не скорочується, а зростає. Чому б не обговорити причини, не ввести якісь поправки? Адже потрібні не цифри рейтингів, які одержуються згідно з ідеальними методиками, але не відповідають дійсності, а реальний стан справ та прогнози його динаміки. Власне, наш семінар і здійснює благородну місію теоретичної дискусії, діалогу різних рівнів соціологічної та політичної наук та мистецтв, що є вельми корисним і не може не викликати подяки організаторам семінару.

Володимир ЗОЛОТАРЬОВ,
"Телеграф"

Хочу почати з того, що цілком згоден з Юрієм Бауманом. Ми, нарешті, поховали такий феномен, як політтехнології. Звичайно, реінкарнації можуть бути, однак це вже буде щось зовсім інше. Я особисто дуже задоволений результатами. Мені довелося багато поїздити по країні. Був навіть у таких куточках, куди "нога людини не ступала". І я дуже радий з цього. Мене порадували люди. Їх цікавить, що треба робити і як робити. Лише один поцікавився грошима Лазаренка. У всіх інших нормальні людські інтереси. Публіка скрізь дуже грамотна. Тим не менше, хочу сказати, вибори показали, що країна, скоріше її політика рухається якимось дивним сповільненим циклом. На виборах 2002 року ми одержали відповідь на президентські вибори 1999 року. Тобто, обрали президента, подивилися на нього, він нам не сподобався і голосуємо проти нього на парламентських виборах. Якщо нічого не зміниться, така сама реакція буде і на іншу людину, скажімо, Віктора Ющенка у 2006 році. Суть не в тому, хто хороший, а хто поганий. Суть в тому,

що кожен повинен робити свою роботу. Коло обов'язків таке широке, що далеко не кожен в змозі його охопити. Ось тому і шукають винного. Хто найближчий? Верховна Рада. В результаті політична картина цілком викривлена. Є дві мегапартії "Наша Україна" і "За єдУ". До речі, дуже популярні. Назви у них різні, а ідеологія в принципі однакова. На мій погляд, - сільський консерватизм. "Єдність" Омельченка теж мало чим відрізнялася. Хіба що ставленням до нинішньої влади. У ситуації, що склалася, мені здається, країна опинилася у становищі реагування на минуле, а вектора політичного майбутнього якимось чином не видно. В цьому і проблема.

Олексій ГАРАНЬ,
Національний університет "Києво-Могилянська Академія"

Влада і опозиція: конфронтація чи компроміс?

Провал на виборах провладних "Жінок за майбутнє", "зелених" (меншою мірою "Команди озимого покоління") став сенсацією. Ставка на політтехнології себе на виправдала. СДПУ(о) зайняла останнє місце серед партій, що подолали бар'єр. Натомість соціалісти і БЮТ, попри відрізаність від засобів масової інформації, впевнено подолали бар'єр із запасом майже у 3%. Соціологічні опитування показували, що ці структури балансують на межі. Той факт, що соціологи не дорахувалися трьох відсотків, пояснюється не тим, що вони, мовляв, підігрували владі, а тим, що СПУ і БЮТ належали до радикальної опозиції: люди просто психологічно не були готові відкрито визнати, за кого вони голосують. В цілому серйозні соціологічні центри при всіх помилках, відмінностях в цифрах, досить чітко передбачили, хто буде обраний і на якому місці опиниться.

Щодо позиції нашого президента. В 1999 році під час інаугурації він сказав, що країна побачить "нового президента". Нинішні вибори дали шанс Леонідові Кучмі показати, що чинний президент стане справді "новим". Оптимістичний, гіпотетично-теоретичний сценарій полягав у тому, що правоцентристи ("Наша Україна") і центристи/"партія влади" могли б сформувати на якихось умовах більшість на засадах ставлення до ринкової економіки, що дозволить рухатися вперед. Але постало питання, на яких умовах. Зрозуміло, якщо висувається спікером Володимир Литвин, це означає, що президент просто тасує "стару колоду", що він не зробив ніяких висновків з результатів виборів. Або просто він не може бачити ситуацію по-іншому і продовжує займатися пошуками ворогів.

Отже, виникає питання: президент і опозиція, або президент і Віктор Ющенко. Що буде далі? На мій погляд, Ющенкові треба було шукати порозуміння з Кучмою під час виборів. І він це намагався робити. Така тактика була більш-менш виправданою. Якби цього не було, Ющенко змушений був би перейти в радикальну опозицію. Тож, зрозуміло, виник би феномен Мороза за зразком 1999 року і, відповідно, програш виборів.

Зараз ситуація дещо змінюється. Є більший простір для маневру у того самого Ющенка. Мені здається, що основна проблема, якщо ми говоримо про стосунки президента і потенційної опозиції ("Нашої України"), полягає в тому,

що буде після 2004 року. Ні для кого не секрет, що російські політтехнологи весь час залякували Кучму, що його чекає доля Мілошевича. Отже, чинний президент потребує гарантій недоторканності. Якщо демократи серйозно налаштовані в перспективі займати ключові посади в уряді, парламенті, то щоб мати наступником президента – демократа, мені здається, треба шукати варіант закулісної угоди з Кучмою. Краще було б пояснити президенту: якщо він хоче увійти в історію як позитивна постать, то має посприяти переходу влади до реформаторів. Звичайно, ймовірність такого сценарію мала.

Стосовно фактору Росії. Тут згадували про російський бізнес. Гадаю, що, справді, це цікавий момент. Так, частина бізнесменів, які “зав’язані” на Росії, працювали з Ющенком. Мені видається, що їхня присутність у списку – момент позитивний (інша річ, їхня поведінка після виборів).

Що стосується подальшого перебігу подій. Якщо Ющенкові доведеться піти на угоду із “Єдиною Україною”, це означатиме, що президенту і його оточенню вдалося втягнути “Нашу Україну” до влади, щоб потім її дискредитувати. Адже влада навряд чи прийме умови “Нашої України”. Якщо ж незграбні дії влади відштовхнуть “Нашу Україну”, то цілком можливо, що на наступних виборах вона піде проти чинної влади під радикальними гаслами разом з соціалістами і з Тимошенко. Хтось може сказати, що це фантастичний сценарій. Можливо. Але якщо людей заганяють у глухий кут, вони змушені радикалізувати ситуацію. Це лише один із сценаріїв розвитку подій, за якого можлива мобілізація електорату і перемога кандидата від опозиції, навіть без належного доступу до ЗМІ.

Антон ФИНЬКО,
Київський центр конфліктології і політики.

Вельмишановні колеги, прослухавши попередніх ораторів, прийшов до висновку, що вони, по-перше, люблять революцію, на яку, як вони вважають, вагітна Україна, або не люблять російські політтехнології. Я не належу до тих людей, які люблять революцію, але погоджуюся з попередніми ораторами стосовно того, що вибори довели невдоволення значної частини суспільства існуючим станом у державі, через що виборці проголосували за помірковану або пряму опозицію.

З іншого боку, я хотів би зазначити, що в нашій країні парламентські вибори є дещо неповноцінними. Вони, як правило, є виявом невдоволення, люди голосують за того, кого хочуть протиставити існуючому режиму. У такий спосіб підтверджується думка, висловлена колись одним опозиційним депутатом: “Парламент має завжди бути в опозиції до влади”. З точки зору державного управління це теза, яка підкреслює, що в нас не існує системи політичної відповідальності, і парламентські вибори є неповноцінними. Вони ніколи не виправдовують справжніх суспільних очікувань, справжніх суспільних напрямів. Це вибори, які тією чи іншою мірою спотворюють думку людей.

Погоджуюся, що вибори продемонстрували цілковитий крах всіх технологічно авантюрних проектів. Це сталося і з “Новою генерацією”, і з “Жінками за майбутнє”. Вони довели, що не треба вкладати гроші в авантюри.

Повірити в обіцянки якоїсь нової політичної сили, яку хтось почав розкручувати за місяць до виборів, можуть лише простаки. Вибори довели, що партії мають працювати упродовж усього парламентського періоду. Доля “зелених”, до речі, довела, що треба справді працювати. Що за красиву ідеологію можна проголосувати лише один раз. Виборці чекали, що долю української екологічної політики так сильно визначатиме ідеологічний бізнес.

І все-таки однією з позитивних ознак цих виборів я вважаю те, що вони зафіксували значне зростання соціал-демократичної ідеології. Вплив ідеології зріс приблизно з 10 відсотків до 20 відсотків. За це дуже хотів би подякувати тим журналістам, які професійно й щиро займалися цією справою. На мій погляд, для такого значного зростання кількості прибічників цієї ідеології були підстави і вони, підстави ці, полягають у тому, що існує певний розрив між настановами верхівки та елітних кіл, які їх обслуговують, а ці установи є ультраліберальними чи націонал-ліберальними чи псевдо-ліберальними, і настановами основної маси населення, які не можуть бути ультраліберальними і т.д.

Негативною тенденцією виборів вважаю те, що вони дедалі більше перетворюються на гру дуже багатих людей. Хоча ми вже бачимо, що така тенденція є і в Європі, коли вплив великого бізнесу під час виборів значно посилюється. Це пов'язано з загальним зменшенням ваги профспілок і порушенням соціального балансу і соціальної стабільності в суспільстві. Вважаю вельми негативною тенденцією цих виборів зростання ваги харизматичного чинника і те, як на харизматичний чинник відреагував сільський електорат. Якимось бачив, як люди цілували руки одному з керівників одного з об'єднань. Сільський електорат виразно поділився між “Нашою Україною” та соціалістами.

На мій погляд, не має рації Томенко, заявляючи після виборів, що ці вибори переламали територіальне розмежування між Сходом та Заходом. Тим часом бачимо, що 80 відсотків “Нашої України” – це правобережжя, а 80 відсотків комуністів – це лівобережжя. Територіальний розкол України зберігається, і вважаю негативною тенденцією ту обставину, що в Україні так історично склалося, що реформістський блок прозахідний і проєвропейський певною мірою спирається на ряд праворадикальних кадрів, і це наочно довела історія з повною реабілітацією 14 Вагнер-дивізії СС. Мені здається, що якби західна Україна голосувала окремо, то там би ніколи праві партії не мали б такої ваги, яку вони дістають в умовах, коли Галичина відчуває себе протиставленою решті України, і несе на собі тягар ідеї національного визволення. Дякую за увагу.

Ірина Бекешкіна

Я прошу одну хвилину для уточнення. Навіть ті книги, що ви маєте тут, - це результат опитування початку місяця. 21 березня “Українська правда” дала єдину помилку - щодо соціалістичної партії. Решта - і “зелені”, і “жінки” були за межею. Що стосується соціалістів, то це не помилка соціологів. У соціалістів електорат в основному сільський, який боїться відкрито висловити свої наміри. І в такій ситуації соціологи безсилі. Те саме можна сказати і про комуністів.

Костянтин Малеев

На жаль, багато хто з тих, хто вважає себе соціал-демократом, і поняття не мають, що воно таке. Одні себе такими вважають, бо причисляють себе до СДПУ(о), інші щось чули про неї. Тому питання, хто до якої ідеології належить, - спірне. Одним подобається слово "соціал-демократ", іншим - "ліберал". Але про якісь переконання тут не йдеться. Далі, СДПУ(о) насправді є партією великих монополістів, причому вона єдина, крім партії Регіонів, достатньо антибюрократична. В буквальному розумінні цього слова. Вона є величезною партією кланів, які мають свої інтереси. Завдяки цьому вона є реальною силою, причому ідеологічною силою. Безумовно, вона має свою нішу. Однак, мені видається, що соціал-демократи не до кінця уявляють яким ідеологічним фактором вони є, кому вони подобаються, і чому.

Коли ми говоримо про ідеологію, припускаємося тієї самої помилки, якої припускаємося, говорячи про партію. Під ідеологіями чомусь розуміємо винятково старі європейські ідеології, що традиційно поширилися по світу. А насправді, ідеологія - це всього лише рекламний трюк, спроба найвигідніше себе продати. Якщо виборцю запропоноване підходить, воно для нього на сьогодні важливе, він його приймає і проголосує. Так розкручується соціал-демократична ідеологія в її класичному варіанті. Це ми знаємо, спостерігаючи німецьку соціал-демократію уже 150 років. Що у нас, в Україні, застосувати важко. У нас зовсім інші реалії.

Олексій Гарань

Ми часто говоримо про наявність чи відсутність харизми у тих чи інших осіб, які прагнуть бути лідерами. На загал ці розмірковування досить примітивні. Кажуть, що Симоненко - не харизматична постать, і, до речі, Михайло Погребінський з цього приводу дуже багато говорив. Я ж думаю, що він прекрасний оратор, і має достатній вплив на свій електорат. Якщо говорити про Медведчука, то його образ досить добре створений іміджмейкерами: скромний, привітний, працьовитий. Свою роль відіграло телебачення. Саме завдяки телебаченню навіть убивство кандидата в депутати було використано, в даному разі для нападок на націоналістів, для спекуляції навколо дивізії СС-Галичина. Згадавши про це, я передусім наголошу на відповідальності журналістів. Пропаганда соціал-демократії шляхом демонстрування кліпів про Медведчука - явище небезпечне для суспільства. Поряд використовується вбивство Шкрібляка, щоб спалювати "Нашу Україну". Відповідальність і політологів, і журналістів, і політтехнологів перед суспільством, для якого вони працюють, має бути високою.

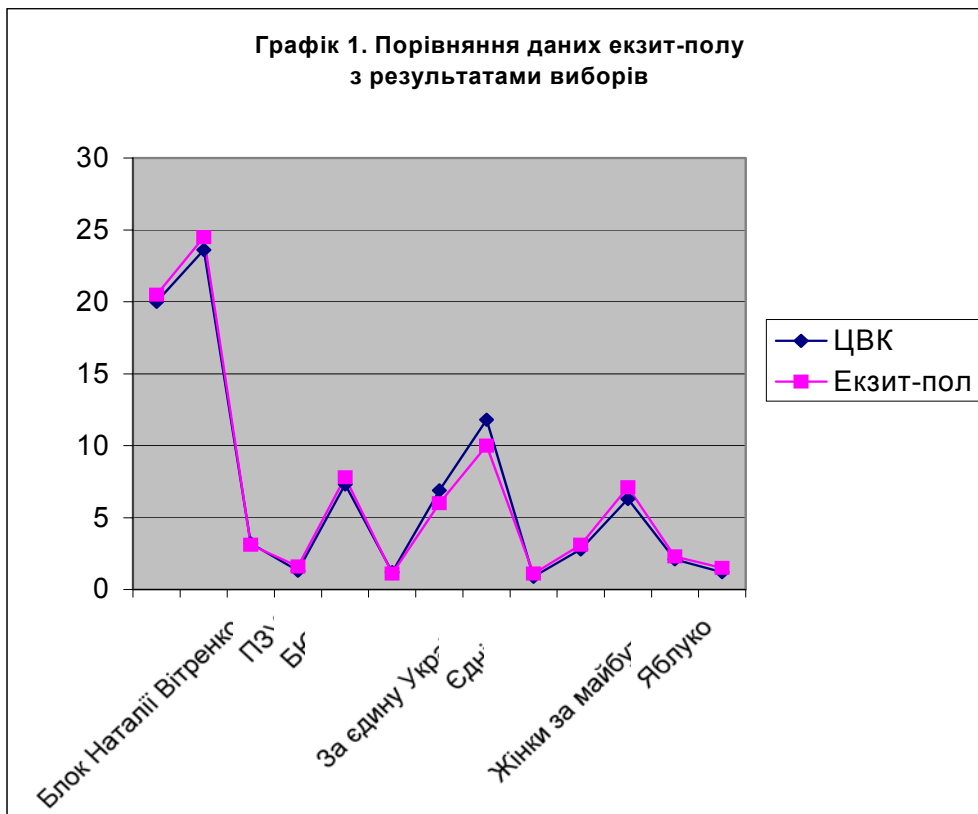
Що можуть і чого не можуть соціологічні фірми (аналіз прогнозів щодо результатів виборів)

Передусім слід відрізнити прогноз результатів виборів від прогнозу, а краще сказати, оцінки рейтингів партій на період опитування. Більшість соціологічних фірм, що брали участь у дослідженнях під час виборів, не робили прогнозів результатів виборів до останньої неділі березня, коли публікація даних соціологічних опитувань була вже заборонена. Тому *прогнози результатів виборів* були розміщені останнього тижня перед виборами на сайтах соціологічних фірм та в Інтернет-виданнях (приміром, «Українська правда» від 27 березня, Фонд «Громадська думка» www.fom.ru, www.kiis.com.ua тощо). Дані ж, котрі публікувалися перед цим, являли собою оцінку *рейтингів партій на період опитування*; запитання, що його ставили соціологи, виглядало ось яким чином: «Якби вибори були завтра, то за яку партію Ви б проголосували?». Враховуючи, що період опитування складає 3-6 днів, результати характеризують стан громадської думки в цей період.

Особливе місце посідає екзит-пол – опитування осіб, що виходять з виборчих дільниць у день голосування. Воно проводиться протягом одного дня і є оцінкою рейтингу і прогнозом у тому сенсі, що результати екзит-полу публікують на кілька днів раніше від офіційних результатів Центральної виборчої комісії (хоча за своєю суттю це не прогноз, а фіксація ситуації на момент опитування).

Під час останніх виборів (31 березня 2002 р.) екзит-пол проводили з ініціативи Всеукраїнського моніторингового комітету три фірми: Київський міжнародний інститут соціології (КМІС), фірма СОЦІС, Центр «Соціальний моніторинг» (ЦСМ). Дослідження фінансувалося посольствами США, Швеції, Великобританії та Фондом «Відродження». За вибіркою, розробленою КМІС, на виході з 850 виборчих дільниць було опитано 18 240 виборців.

Порівняння даних екзит-полу та остаточних результатів виборів (див. графік 1) показує, що по всіх партіях, окрім «Єдиної України», розбіжність є меншою від 1%, а «Єдина Україна» здобула на 1,77% більше, ніж за даними екзит-полу. Ця відповідність є практично ідеальною; одержати більш точну оцінку неможливо, навіть якби вдалося звести похибку опитування до нуля (що є неможливим). Річ у тім, що майже 4% бюлетенів визнано недійсними, а їхній розподіл за партіями скоріше за все є непропорційним. А спрогнозувати, бюлетені яких партій буде визнано недійсними, соціологам не під силу. Отож якщо теоретично можна собі уявити існування ще більш точного екзит-полу, то він би був не плодом зусиль соціологів, а результатом особливого везіння. Тому екзит-пол визнано нашими колегами за дуже вдалий.

Про що це свідчить? Ну, по-перше, про те, що українські соціологи освоїли нову для них методологію проведення екзит-полу (це, між іншим, було зрозуміло й під час попередніх виборів). По-друге, що проблема побудови репрезентативних вибірок вирішена цілковито (у разі виділення достатніх ресурсів на дослідження). На перший погляд це ще й означає, що вирішено й проблему одержання незміщеної інформації від респондентів. Деякою мірою це і справді так, але не варто надто вводити себе в оману. Ці дані скоріш за все свідчать про те, що в умовах проведення опитування на вулиці, коли ситуація забезпечує респондентові більше анонімності, ніж під час опитування по квартирах, респонденти досить щирі. Окрім того, я думаю, що українським соціологам просто пощастило, і в них не було такої складної ситуації, як у французьких соціологів з Ле Пеном – серед претендентів на парламент не було настільки одіозних партій, що у співчутті до них було соромно признатися. Проблема щирості відповідей респондентів, на мій погляд, вирішена лише частково. Більш очевидним це стане внаслідок аналізу результатів опитувань, проведених до виборів.

У таблиці 1 наведено дані досліджень КМІС, СОЦІС та ЦСМ, проведених у першій половині березня й оприлюднених на прес-конференції 14 березня 2002 р. (передостаннього дня, коли за законом дозволялося публікувати дані опитувань). КМІС провів опитування 3-10 березня, опитано 1 993 респонденти; ЦСМ – 8-12 березня, опитано 2 886 респондентів; СОЦІС – 26 лютого-5 березня, опитано 1 809 респондентів. Окрім того, наведено дані Фонду громадської думки, ФОМ (однієї з найвідоміших російських фірм), взяті на сайті цього фонду – опитано 1 200 респондентів. Усі дані розраховані щодо тих, хто планував брати участь у виборах.

Таблиця 1.
Дані опитувань і прямі оцінки на день опитувань,
перша половина березня 2002 року

Партії	Дані опитування				Прямі оцінки			
	КМІС	ЦСМ	Соціс	ФОМ	КМІС	ЦСМ	Соціс	ФОМ
1. Блок «Наша Україна»	22.7	21.3	23.4	20.9	33	24.3	29	27.3
2. Компартія України	14.5	15.2	11.9	15.1	21.1	17.3	14.7	19.7
3. Блок «За єдину Україну»	4.4	8.5	6.8	5.2	6.4	9.7	8.4	6.8
4. Блок Ю.Тимошенко	2.9	4.6	3.3	3.6	4.1	5.2	4.1	4.7
5. Соціалістична партія	2.4	2.7	1.8	3.2	3.5	3.1	2.2	4.2
6. СДПУ(о)	6.8	7.8	5.6	8	9.9	8.9	6.9	10.5
7. Блок Н.Вітренко	2.1	2.9	1.3	1.4	3	3.3	1.6	1.8
8. ВО «Жінки за майбутнє»	2	4.6	5.7	3.2	2.9	5.2	7.1	4.2
9. Партія зелених України	3	4.5	3.1	3.9	4.3	5.1	3.8	5.1
Інші партії	5.8	10.3	10.9	8.6	8.3	11.7	13.5	11.2
Проти всіх	3.3	5.5	6.8	3.4	4.7	6.3	8.4	4.4
Важко сказати	30.1	12.2	19.3	23.5				

В першій половині наведено дані опитувань, котрі стосуються й тих респондентів, які ще не вирішили, як будуть голосувати (останній рядок). Оскільки ті, хто приходить на вибори, так чи інакше мають голосувати, то, аби уявити собі, що було б, якби вибори проходили в період опитування, потрібно якось розподілити тих, хто не визначився. Одна з найбільш простих, прямолінійних гіпотез – це те, що вони будуть голосувати так само, як і ті, що вже визначилися. Тоді за 100% беруть тих, хто визначився, й обчислюють відсотки порівняно з ними; ми назвали це прямим прогнозом, або *прямою оцінкою на день опитування*. Ці дані подано у другій частині таблиці. До речі, саме ці оцінки здобулися на найбільшу критику. Однак це ще не прогнози результатів виборів – *прогнози результатів виборів* вимагають більш складних гіпотез щодо того, як будуть голосувати ті, хто ще не визначився. а також вимагають врахування динаміки процесів, що відбуваються. Прогнози результатів виборів за даними опитувань, проведених приблизно за тиждень до виборів, наведено в таблиці 2 (ФОМ на своєму сайті навів три прогнози, зроблені з використанням різних методологій – ми взяли один, найбільш точний). Близькими до даних тих фірм, які ми тут розглядаємо, були й дані, що їх регулярно подавав Центр Разумкова – однак я не розглядаю його результати, оскільки невідомою є методологія проведених опитувань (ні під час публікації результатів, ані на сайті центру не подається скільки-небудь детального опису методології). Можливо, що дослідження проведено професійно, але без ознайомленості з методологією не можна бути в цьому певним.

Середня похибка вибірки по 33 партіях для всіх центрів є меншою від 1%; середня похибка для перших 9 партій не перевищує 4%. Точно визначили 6 партій, які подолають 4% бар'єр, КМІС та ФОМ. А найменшу середню та максимальну похибку прогнозу дав прогноз центру «Соціальний моніторинг» – хоча тут помилково прогнозується проходження до парламенту Партії зелених та «Жінок за майбутнє».

Прогнози результатів виборів та офіційні результати (ЦВК)

Партії	КМІС	ЦСМ	Соціс	ФОМ	Екзит пол	ЦВК
1. Блок «Наша Україна»	29.3	24	31.2	25.7	24.5	23.6
2. Компартія України	18.5	18	17.4	17.1	20.5	20.0
3. Блок «За єдину Україну»	7.8	12	5.1	6.9	10.0	11.8
4. Блок Ю.Тимошенко	5.4	11	3.1	6.4	7.8	7.3
5. Соціалістична партія	4.5	6.3	2.2	4.7	6.0	6.9
6. СДПУ(о)	8.6	11	7.2	9.1	7.1	6.3
7. Блок Н.Вітренко	2.9	3.5	2	-	3.1	3.2
8. ВО «Жінки за майбутнє»	3.4	4.8	4.2	3.5	2.3	2.1
9. Партія зелених України	3.5	4.8	5.5	2.3	1.6	1.3
Середня похибка	2.4	2.0	3.8	2.3	0.7	-
Максимальна похибка	5.7	4.7	7.6	4.9	1.8	-

Всі прогнози, крім ЦСМ, завищили рейтинг блоку «Наша Україна» й занизили рейтинг блоку «За єдину Україну». Всі прогнози завищили рейтинг СДПУ(о) – особливо ЦСМ; всі прогнози занизили рейтинг блоку Тимошенко й Соціалістичної партії – особливо прогноз СОЦІС; всі прогнози занизили рейтинг компартії. З чим пов'язані ці помилки? Можливими є чотири джерела помилок.

Відхилення у вибірці. Як це помітно з результатів екзит-полу, за наявності достатніх ресурсів похибка вибірки мінімальна. Однак у звичайних опитуваннях, особливо в експрес-опитуваннях, не вистачає фінансових та часових ресурсів на поїздки інтерв'юєрів у віддалені від транспортних мереж села, де більше тих, хто співчуває комуністам та «заєдистам».

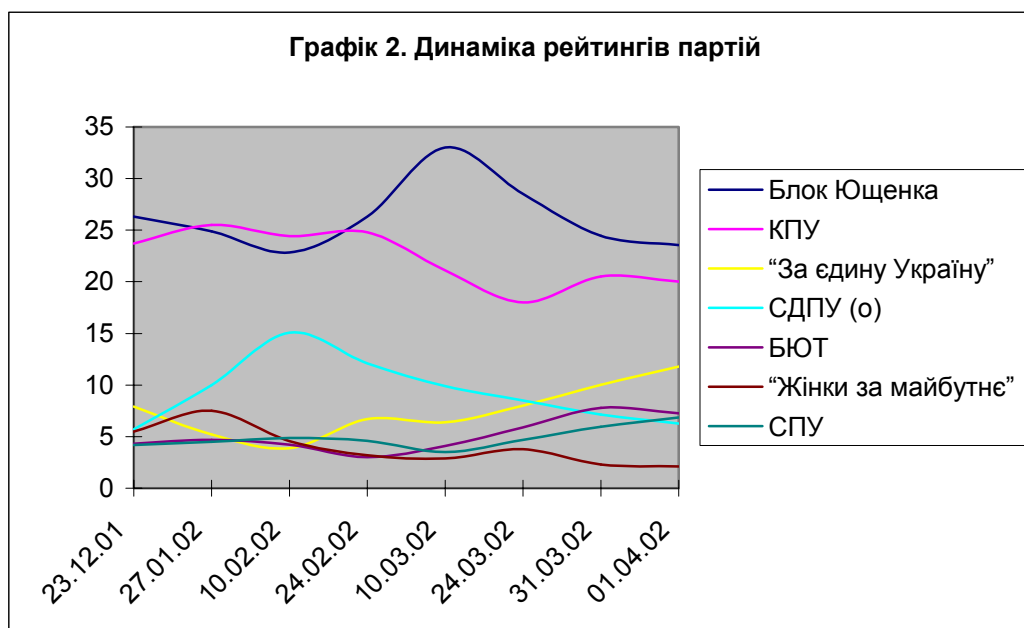
Неправильний розподіл тих, хто не визначився з вибором. Повернемося до таблиці 1. Ми бачимо, що за результатами опитування дані усіх фірм – скажімо, щодо «Нашої України» – відрізняються лише на 2,5% (максимум у СОЦІСа, мінімум – у ЦСМ). З чим це пов'язано? Перш за все з часткою тих, хто не визначився, яка у КМІС складає близько 30%, у ФОМ – 23,5%, у СОЦІС – 19,3%, а в ЦСМ – лише 12%. У свою чергу, частка тих, що не визначилися, залежить від характеру запитань, поставлених респондентам. КМІС намагався якнайповніше імітувати ситуацію виборів, й запитання про те, чи збирається респондент голосувати і як саме, стоять на початку анкети. А в анкеті ФОМу перед запитанням, що імітує вибори, стоїть ще одне, про партії, і при відповіді на нього респондент заглиблюється у проблематику. Як наслідок, частка тих, що не визначилися, є меншою від 7%.

Чиї ж дані найбільш правильні? Це якраз те запитання, на яке соціологи відповісти не можуть. Те, що дані КМІС, одержані за три тижні до виборів, стоять далі від реальних результатів виборів, зовсім не свідчить про неадекватність цих даних. Можливе й зворотне – що методика КМІС дає найбільш чутливий інструмент для вимірювання змін рейтингу (нижче ми наведемо відповідні графіки). Однак можливе й те, що КМІС некоректно розподілив симпатії тих, що не визначилися, у пропорційному відношенні до рейтингів партій серед тих, хто відповів. Питання про розподіл відповідей тих, що не визначилися, є ключовим для прогнозу результатів виборів – адже навіть невеликі похибки 30% опитаних від пропорційного розподілу можуть суттєво позначитися на рейтингах. Існують різні підходи до вирішення цієї проблеми –

соціологи намагаються врахувати соціально-демографічні характеристики тих, хто не визначився, їхні соціальні орієнтації, будуються статистичні моделі для прогнозу поведінки тих, що не визначилися (див., приміром, V.Paniotto. The sociological forecasts of presidential elections in Ukraine. - WAPOR-AAPOR 2000 annual conference.- North Caroline, 2000, Vol.1; Хініч М., Хмелько В., Ордешук П. Просторовий аналіз парламентських виборів 1998 року в Україні // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 1999, № 1, стор.59-77; №2, стор.5-43). На жаль, ці роботи допоки що не дали переконливого результату – модель, що побудована на даних одних виборів і успішно пояснює їхні результати, раптом не спрацьовує на наступних виборах і дає прогноз, гірший від прямої оцінки (тобто пропорційного розподілу тих, що не відповіли).

Можна сказати, що досі соціологам (як українським, так і закордонним) не вдалося вирішити проблему прогнозування поведінки тих, що не визначилися.

3. Динаміка уподобань виборців. Очевидно, що рейтинги партій суттєво змінюються в перебігу виборчої кампанії (інакше не було б необхідності цю кампанію й проводити), однак багато хто чомусь забуває про це й намагається потрактувати прямі оцінки на день опитування, одержані за три тижні до виборів, як прогноз виборів.

У графіку 2 наведено динаміку рейтингів основних партій (останні дві осі з датою 31.03.02, які майже злилися – це результати екзит-полу та офіційні результати виборів відповідно). Як бачимо, динаміка рейтингу різних партій суттєво відмінна. На жаль, можливість урахування цієї динаміки в прогнозах проблематична. Якщо розглянути рейтинг СДПУ(о), то, починаючи від другого тижня лютого, він рівномірно знижувався, отож побудова лінійної регресійної моделі дала б можливість точно передбачити результати цієї партії на виборах. Однак той же підхід, застосований до прогнозування результатів партії комуністів, призвів би до збільшення похибки (якщо наш прогноз занизив рейтинг комуністів лише на 1,5%, то застосування регресійної моделі збільшило б цю похибку майже до 5%). Ще складнішою є ситуація з "Нашою

Україною”, рейтинг котрої спочатку знижувався, потім зростав, а далі знову знижувався. Аби враховувати динаміку рейтингів для прогнозування результатів виборів, необхідно розуміти, які фактори впливають на цей рейтинг, вміти вимірювати ці фактори та об'єднувати у єдину багатофакторну модель, що прогнозувала б рейтинг. З математичної точки зору це не є складним завданням, але соціологи поки що не можуть ані теоретично визначити достатньо повний перелік факторів, що впливають на рейтинг, ані практично виміряти ці фактори – отож це завдання не вирішене.

4. Щирість відповідей респондентів. Назагал у соціологічних дослідженнях це завдання вирішується досить успішно: існують спеціальні методи контролю відповідей респондента, інтерв'юери проходять спеціальну підготовку щодо того, як уникнути впливу на респондента й домогтися щирих відповідей тощо. Ми не маємо змоги детально спинятися на цьому процесі, однак наша оцінка показує, що під час опитувань за місцем проживання конформна поведінка респондентів може спричинити невелику похибку (до 2-4%) в оцінці рейтингів – частина респондентів не наважується повідомити свою точку зору, якщо вона не збігається з домінуючою в даному регіоні, або якщо ці партії різко критикує влада. Проблема в тому, що дуже важко визначити наперед, щодо яких партій а чи кандидатів виникатиме ця похибка (високий рейтинг Жириновського чи Ле Пена був дуже несподіваним для соціологів) і наскільки великою вона буде. Беручи до уваги попередні вибори, під час останньої виборчої кампанії можна було чекати, що в західних областях комуністи одержать більше, аніж прогнозується, а націонал-демократи більше, аніж прогнозується, у східних. Але наскільки більше? І чому б не припустити, що достатньо радикальні партії “Проти всіх” або Українська національна асамблея – або, скажімо, “Русский блок” – одержать набагато більше, аніж в опитуваннях. Між тим цього не сталося.

Якщо підсумувати сказане, то можна стверджувати, що професійні соціологічні фірми цілковито вирішили проблему побудови репрезентативних вибірок, частково вирішили проблему щирості відповідей респондентів, не вирішили проблему оцінки уподобань респондентів, які не визначилися, а також не вирішили проблему врахування динаміки рейтингів партій. Іншими словами, професійні соціологічні фірми можуть дуже точно проводити екзит-поли, досить точно оцінювати рейтинги партій та стан громадської думки на період опитування й дуже приблизно давати прогнози рейтингів (особливо на період довший, аніж один тиждень).

Що ж стосується критики, якій декотрі соціологи піддають результати роботи розглянутих нами фірм, то вона вкрай недобросовісна, оскільки не розглядає реальні проблеми, які стоять перед соціологами як професіоналами, а натомість ґрунтується на підтасовуванні за допомогою кількох простих прийомів:

розглядаються результати на останній день публікації у відкритій пресі (тобто за даними, що одержані за 3 тижні до виборів – наведені нами у таблиці 1 станом на 14 березня), а не останні дані КМІСу, СОЦІСу та ЦСМ, розміщені на сайтах і зведені нами у таблиці 2;

розглядаються дані 14 березня як прогноз, а не оцінка на день виборів, хоча прогнози робилися лише в останніх даних, розміщених на сайтах – а в прес-релізах 14 березня було чітко сказано, що пропоновані результати були б реальністю ЗА УМОВИ, ЩО ВИБОРИ ВІДБУВАЛИСЯ Б 10 березня. Критики

начебто й не помічають цієї фрази й потрактовують дані так, начебто ніякої динаміки рейтингів і не існує;

робляться натяки на ймовірність свідомого спотворення даних – зокрема, робиться припущення, що провідні соціологічні фірми могли свідомо завищити рейтинг блоку “Наша Україна”, аби населення приєднувалося до безумовного переможця. (До речі, наші дані свідчать, що поведінка виборців не настільки тривіальна, а високий рейтинг блоку Ющенко завдав цьому блоку більше шкоди, аніж приніс користі – будучи впевненими, що блок Ющенко пройде до парламенту, частина виборців підтримали “другий вибір” і голосували за блок Тимошенко та Соціалістичну партію, становище яких було сумнівним.)

Усе це свідчить, що ці виступи не є професійним обговоренням, а натомість продиктовані або наміром вислужитися перед владою, яка неодноразово критикувала роботу соціологів, або недобросовісною боротьбою за майбутні замовлення на час президентської кампанії – спробою маловідомих центрів кинути тінь на найбільш професійні фірми і звернути увагу на себе.

На жаль, політизованість дослідження електоральної поведінки унеможливує професійне обговорення в Україні проблем, що стоять перед соціологами – як це відбувається під час обговорення, скажімо, вимірювання соціальної структури чи рівня бідності, – отож найбільш плідні дискусії відбуваються на міжнародних конференціях.

Євген Копотько

Кілька слів хочу сказати щодо харизматичності лідерів. Ми, на жаль, не маємо ні свого Ататюрка, ні Леха Валенси. Перший переміг і став для Туреччини “батьком гір”. Другий у певний історичний період, у критичний момент для своєї держави зумів очолити прогресивний рух, що став визначальним для подальшого її розвитку. З-поміж нинішніх харизматичних особистостей вирізняється президент Росії Путін. Його рейтинг у нас в Донецьку нижче 84 відсотків не опускався за весь період його президентства. Я розумію, ми живемо не в Росії, але зважте, коли прем’єром став Віктор Ющенко, його рейтинг становив 33 відсотки. Ми були вражені таким високим рівнем. Можливо, це був аванс. Наводячи ці відомості, я хочу сказати, що ми живемо у непростому інформаційному просторі: оглядаємося на Росію і дивимося на Україну. Оцінки цьому явищу я не даю, а лише констатую його наявність.

Людмила ХАЗАН, Телеканал СТБ

Складається враження, що при тому розмаїтті партій, які у нас є, все-таки якоїсь партії не вистачає. Враження таке склалося тому що, власне, немає чіткості у визначенні завдань на найближчі чотири роки. Як розвиватимуться події? Це перше.

Друге. Думаю про наших телеглядачів сьогодні. Зараз у всіх на слуху спікеріада, і кожен замислюється над тим, чому вона триває довго. Їм намагаються нав’язати думку про те, що там хтось із кимсь чогось не поділив,

посварився або не знайшов спільної мови. Мені здається, що треба якось подбати про інформацію, аби хтось пояснив системність цього процесу.

Володимир Фесенко

Стосовно партії, якої не вистачає і яка потрібна. До речі, потреби в нових партіях зростають. Україні сьогодні, на мій погляд, не вистачає демократичної партії, яку підтримало б російськомовне населення. Головна проблема України у невпевності політичних орієнтацій взагалі і негативних політичних орієнтацій російськомовного населення, зокрема. Якесь замкнуте коло виходить.

З приводу соціології. Цієї теми торкнувся я перший. Хочу, щоб мене правильно зрозуміли. Роль і місце соціології, її значення і проблеми передусім мають обговорити і визначити самі соціологи. Вони працюють професійно, і треба віддати їм належне. Але вони мають реальні проблеми, що потребують розв'язання.

Харизматичність у нас теж поляризована. От, скажімо, Тимошенко. Я абсолютно не згоден, що вона може стати президентом. Її не підтримують 70 відсотків громадян. Те саме можна сказати і про Мороза. Харизматики нам потрібні. Вони потрібні у певному історичному періоді. От коли б сильний харизматик з'явився на початку 90-х років, було б здорово.

Ірина Бекешкіна

Так, політичних партій, справді у якомусь сенсі не вистачає. У ході опитування перед виборами було з'ясовано, що, на думку опитуваних, лише комуністична партія виражає їхні інтереси. Майже третина населення так вважає. Тож треба іншим партіям нормально роз'яснити своєму електорату, чого ж вони хочуть і чому за них є сенс голосувати, яка з цього практична буде користь. Тоді у нас буде нормальна багатопартійна система, і в таких партій не буде на виборах жодних проблем.

Євген Копотько

Так, справді, партії не мають гасел, не висувають ідей, які гуртували б людей. Ото взялися: ми – з Заходом або ми – з Росією. Та навіть і це не беруться по суті озвучити. Навіть зорієнтовані на Схід, які мають достатню підтримку, не ризикують. От такої стійкої партії з чіткою програмою ми не маємо.

Олексій Гарань

На Заході основні сили об'єднані навколо соціал-демократії, консерватизму. Певною мірою не втрачає своєї сили і комунізм. Ми спостерігаємо в Україні політичну партію, яка представляє комуністичну ідеологію. В Україні маємо, скажімо, чітко комуністичну ідеологію, яка не модернізується, хоча мусила б модернізуватися. Ми бачимо соціалістів, які рухаються до соціал-демократів, але поки-що не стали соціал-демократами. Три основні ніші у нас зараз незаповнені. Хто їх займе? СДПУ(о) чи якась інша сила? Далі під питанням консервативна. Ми тут бачимо право-центристську

силу. Дуже позитивний момент - спроби об'єднання навколо блоку Ющенка. Якщо відбудеться ця інтеграція, ми будемо мати чітку право-центристську консервативну силу. Стосовно, скажімо, лібералізму. Так, ми не маємо зараз такої сили. Якщо говорити про "За єдУ", про те, що вони проголошують, що можуть створити єдину партію після виборів, то я думаю, що це теж було б дуже позитивним моментом. Але швидше за все там діють відцентрові сили. Повторюю ще раз – у нас немає демократичної партії, яка відповідає інтересам людей, їх запитам.

Основне полягає в тому, щоб була партія центристська, реформістська, демократична, яка могла б справді інтегрувати в свою програму інтереси російськомовного населення сходу, не акцентуючи мовні моменти, щоб об'єднати Західну Україну, Центр і Схід на засадах демократичних перетворень, ринкових реформ.

Ярослав Пилинський

Дати відповідь на запитання, як розгортатиметься спікеріада, важко. Погляньмо уважно на списки тих, хто пройшли в парламент і по "Нашій Україні", і по інших блоках. Туди пройшли люди, абсолютно різні ідеологічно, і культурно, і історично, і за своїми уподобаннями, і за освітнім цензом. Щодо партій. Погляньте на особовий склад "Нашої України". Вона ніби має свою нішу. Але ж там теж абсолютно різні люди, вони не мають спільної мети, однастайності. Тому годі очікувати від них однастайних дій. Вибори голови у Верховній Раді – це як гра у кості. Тобто, їх підкидають, вони падають і щоразу складають якусь нову мозаїку. Важко домогтися, щоб її малюнок склався гармонійно. Дякую.

Володимир Золотарьов

На мій погляд, у найближчому майбутньому ніяких нових партій не треба, та вони і не з'являться. Партія може бути партією, якщо вона може прийти до влади. Чому і досі голосують за компартію? Вона мала силу і правила 70 років. Кажуть, що РУХ керував у перші роки. Це зовсім не так. За нинішніх умов говорити про нові партії – справа безперспективна.

Про роль і значення партій в українському суспільстві говорити важко, бо Україна не пройшла в своїй історії шлях партійної демократії. Кілька років тому один із фахівців писав, що у світі, в Європі зокрема, знижується роль ідеології при взаємостосунках між партіями. Якщо ми глянемо зараз на Німеччину, можемо сказати, що буквально два тижні тому там відбувся найбільший за часів правління соціал-демократів страйк працівників металургійної галузі. В більшій мірі, на мою думку, відбувається зараз, скажемо так, формування партій навколо певних лідерів, певних груп, певних людей, а не на основі ідеології.